

linda yalnızca bu mekânlardan oluşmadığı akla gelmekteyse de plan tipi ve hücre sayısı hakkında herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 203; K. Wulzinger, "Die Piruz Moschee zu Milas", *Festschrift der technischen Hochschule, Karlsruhe* 1925, s. 161-185; a.mlf. — v.dğr., *Das islamische Milet*, Berlin-Leipzig 1935, s. 60-68; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, Isaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdirdeki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat*, İstanbul 1929, II, 158-160; P. Wittek, *Menteşe Beyliği. XIII-XV. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihinine Ait Tetkik* (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 84-87; Aşkıdıl Akarca — Turan Akarca, *Milas: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, İstanbul 1954, s. 93-102; Ali Kızıltan, *Anadolulı Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul 1958, s. 119; Ayverdi, *Osmanlı Mimârisi I*, s. 514-523, rs. 895; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 31, 74-75; Afife Batur, *Osmanlı Camilerinde Kemer, Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1730)*, İstanbul 1974, s. 62, 138-139; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 566; Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı: XIV. Yüzyıl*, İstanbul 1977, s. 42-43; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979, s. 627-633; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir 1982, s. 12, 28; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı: XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s. 14; Hafız Kadri, "Menteşe Emâretine Ait Âsâr-ı Kadîme", *TOEM*, V/25 (1330), s. 57-60; a.mlf., "Menteşe'de Menteşelilerden Sonraki Âsâr", a.e., V/29 (1330), s. 308-317; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 1-80; Besim Darkot, "Milas", *İA*, VIII, 314.

AYNUR DURUKAN

FİRŪZ ed-DEYLEMÎ

(فیروز الديلمی)

Ebû'd-Dahhâk Fîrûz
(Feyrûz) ed-Deylemî
(ö. 53/673)

**Peygamberlik iddiasında bulunan
Esved el-Ansî'yi öldüren sahâbî.**

Aslen İranlı olup Kısra Enûşîrvân'ın Habeşliler'i Yemen'den çıkarması için gönderdiği ordu ile Yemen'e gitti ve orada yerleşti. Bazı kaynaklarda Necâşî'nin kız kardeşinin oğlu olduğu da kaydedilir. Ayrıca Ebû Abdullah, Ebû Abdurrahman künyeleriyle, Himyer'e yerleştiği için de Himyerî nisbiyle anılır.

10 (631) yılında Yemen'den Medine'ye gelen heyetin içinde yer aldı ve onlarla birlikte müslüman oldu. San'a Valisi Bâzân'ın, hem kendisinin hem de Ebnâ'nın müslüman olduğunu bildirmek üzere Vebr b. Yuhannis ile Fîrûz'u Hz. Peygamber'e gönderdiği rivayet edilmektedir. İslâmiyet'i kabul etmeden önce iki kız kardeşle evli olan Fîrûz Hz. Peygamber'in emri üzerine eşlerinden birini boşadı (Ebû Dâvûd, "Tâlâk", 25; Tirmizî, "Nikâh", 34).

Resûl-i Ekrem'in Ebnâ arasında Fîrûz'u vali seçtiği, Esved el-Ansî'nin kendisine itaat etmesi şartıyla onu yerinde bıraktığı, Hz. Ebû Bekir zamanında da bu görevine devam ettiği bilinmektedir.

Fîrûz, Yemen'de peygamberlik iddia eden Esved el-Ansî'ye karşı gönderilen İslâm ordusuna katıldı. Bir grup arkadaşıyla birlikte Esved'i öldürdü. Fîrûz ed-Deylemî'nin onu tek başına öldürdüğüne ve bu durumu öğrenen Hz. Peygamber'in kendisini övgüyle andığına dair rivayetler de vardır. Caetani'nin, Esved'i öldürdüğü sırada Fîrûz'un henüz İslâmiyet'i kabul etmediği ve Mecûsî olduğu iddiası tarihî gerçeklere aykırıdır. Esved el-Ansî'nin öldürülmesinde rolü bulunan Kays b. Mekşûh, Fîrûz'un Hz. Ebû Bekir tarafından San'a'ya vali tayin edilmesi üzerine isyan etmişse de Fîrûz çeşitli kabilelerle iş birliği yaparak Kays'ı mağlûp etmiştir.

Fîrûz ed-Deylemî'nin dört hadis rivayet ettiği bilinmektedir. Kendisinden oğulları Dahhâk, Abdullah, Saîd ve başkaları rivayette bulunmuştur. Rivayetleri Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin sünenleriyle Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almaktadır. Bu rivayetlerin birinde, içkinin yasaklanması üzerine Hz. Peygamber'e bağıklık yaptıklarından söz ederek bundan sonra üzümleri nasıl kullanacaklarını sorduğunu, Resûl-i Ekrem'in de ona üzümleri kurutup hoşaf ve sirke olarak değerlendirmeyi tavsiye ettiğini bildirmiştir (Dârimî, "Eşribe", 13; Nesâî, "Eşribe", 56).

Muâviye döneminde de San'a valiliği yaptığı kaydedilen Fîrûz Mısır'a yerleşti; 53 (673) yılında Kudüs'te veya Yemen'de vefat etti. Hz. Osman döneminde (644-656) öldüğü de rivayet edilmektedir. Muahhaddis ve tarihçi Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî onun soyundandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 231-232; Dârimî, "Eşribe", 13; Buhârî, "Megâzî", 71, "Ta'birü'r-rû'yâ", 38; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 136-137; Ebû Dâvûd, "Tâlâk", 25; Tirmizî, "Nikâh", 34; Nesâî, "Eşribe", 56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 533-534; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, II, 578; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 306-307; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 92; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, III, 332; İbn Hazm, *Esmâ'ü's-şahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 234; Beyhakî, *es-Süne-nü'l-kübrâ*, VIII, 176; a.mlf., *Delâ'ilü'n-nübüve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, V, 335-336; İbn Abdülber, *el-İst'ab*, III, 204; İbn Semüre, *Fuğahâ'ül-Yemen*, s. 26, 49; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 496; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, IV, 371-372; İbn Seyyidünnâs, *Minehu'l-midağ* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 228-232; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 322-326; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 210-211; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 305; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 147; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, VII, 116-117; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), X, 190-192; Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî v.dğr., *Mevsû'atü ricâl-i'l-kütübî't-tis'a*, Beyrut 1413/1993, III, 250.

AHMET YÜCEL

FİRŪZ ŞAH HALACÎ

(فیروز شاه خلجی)

(ö. 695/1296)

**Halaciler hânedanının
kurucusu ve ilk hükümdarı
(1290-1296).**

Delhi'deki Türk-Memlûk Sultanlığı'na (Muizzîler) son vererek yerine yine Türk asıllı Halaciler sülâlesini kuran Celâled-din Fîrûz Şah'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babasının "Yuğrus" (vezir) lakabını taşıması nüfuzlu bir aileden geldiğini gösterir. Balaban Han devrinde (1266-1287) sercandarlık (hükümdarı korumakla görevli muhafızların emîri) gibi mühim görevlerde bulunmuş ve Sâmâne kendisine iktâ edilmişti. Balaban'ın ölümünden sonra aile fertleri arasındaki mücadelelere karışmış, onun ailesinden Nizâmeddin'in bertaraf edilmesinden sonra da Halaç emirlerinin desteğiyle Sâmâne'den merkeze getirilerek âriz-ı memâlik tayin edilmiştir. Balaban ailesinden Muizzüddin Keykubad'ın felçolmasını fırsat bilen iki Türk emîri, Keykubad'ın küçük oğlu Keyümers'i Şemseddin lakabıyla sultan ilân ederek kendilerine büyük imkânlar sağlamışlardı. Celâleddin Fîrûz Şah'ın Bahârpûr'da bulunduğu sırada oğulları, bu gelişmelerden memnun olmayan bazı emirlerle iş birliği yaparak Muizzüddin Keykubad ile oğlunu ortadan kaldırdılar ve yetmiş yaşlarındaki el-Meli-

kü'l-Müeyyed Celâleddin Fîrûz Şah'ı Kîlûgarî'de Delhi sultanı ilân ettiler (3 Cemâziyelâhîr 689/13 Haziran 1290).

100 yıla yakın bir zamandan beri Muizzîler'in elinde bulunan Delhi Sultanlığı'nın beklenmedik bir şekilde Halacîler'in eline geçmesi Delhi halkı üzerinde kötü tesir yaptı. Bu durumu değerlendiren Fîrûz Şah Delhi'ye gitmeyip Kîlûgarî'deki Kasr-ı Muizzî'yi tamamlayarak bu kasabada kaldı. Etrafına bir sur çektiyip şehri imar etti, adını da "Şehrînev" (yeni şehir) olarak değiştirdi. Saltanatını güçlendirmek için Halaç beylerine çeşitli unvanlar ve iktâlar veren Fîrûz Şah teşkilât ve geleneklerde bir değişiklik yapmadı. Sadece Balaban sülâlesinin kırmızı çetrisine beyaz çetrisini tercih etti. Halkın yeni idareye alışmasından sonra da Delhi'ye giderek ailesinin eski mülkü olan ikametgâhta Delhi Sultanlığı tahtına oturdu.

Fîrûz Şah'ın saltanatına karşı ilk isyan hareketi, Balaban sülâlesine son verildiği sırada merkezden uzaklaştırılan Balaban'ın yeğeni Çahcu Küşlû Han tarafından başlatıldı. Çahcu, Celâleddin Fîrûz Şah'ın tahta çıkışından iki yıl sonra tahtın meşrû vârisi olduğunu iddia ederek Delhi üzerine yürüdü. Fîrûz Şah'ın ortanca oğlu Erkli Han kumandasındaki ordu âsileri yenip hepsini esir aldı. Celâleddin, karşısına çıkarılan bu eski emîrleri müslüman kanı dökmeye gönlünün razı olmadığını söyleyerek affetti.

Fîrûz Şah devrindeki ilk askerî başarı bir Moğol ordusunun bozguna uğratılmasıdır. Bu ordudan esir edilenlerin büyük bir kısmı Müslümanlığı kabul etmişler ve Delhi civarına yerleştirilmişlerdir. Yeni hayat şartlarına uyamayanlar ise ülkelerine geri dönmüşlerdir. Fîrûz Şah devrindeki en büyük askerî başarı ise yeğeni ve damadı olan Alâeddin Halacî'nin 1294'te başlattığı Devâgîrî (bugünkü Devletâbâd) seferidir. Alâeddin bu seferde birçok ganimet elde etmiş ve büyük servet sahibi olmuştu. Fîrûz Şah'ın torunu Ahmed Çap, çok hırslı ve hilekâr bir kişi olan Alâeddin'in elinden ganimetleri alması için Fîrûz Şah'ı ikna etmeye çalıştıysa da hükümdar bu teklifi kabul etmedi ve Delhi'ye döndü. Alâeddin hükümdara bir arıza göndererek elindeki ganimetleri teslim edeceğini bildirdi. Halbuki bir yandan da bütün askerî hazırlıklarını tamamlıyordu. Nitekim Alâeddin'in kardeşi Elmas Bey tarafından çeşitli hilelerle kandırılan Fîrûz Şah bir gemiyle Ganj'ı geçip Alâeddin'in yanına gidince başı kılıçla kesildi; mai-

yetindekiler de kılıçtan geçirildi (17 Ramazan 695/19 Temmuz 1296).

Daha önce aldığı emir üzerine ordusunun başında Kar'â'ya doğru yola çıkmış olan Ahmed Çap dedesi Fîrûz Şah'ın âkîbetini öğrenince ordusuyla Delhi'ye döndü. Fîrûz Şah'ın karısı ise tahtı ordu ve halk tarafından sevilen ikinci oğlu Erkli Han'a teslim edeceği yerde küçük oğlu Rûkneddin İbrâhîm'i tahta çıkardı. Bu hoşnutsuzluktan faydalanan Alâeddin, Fîrûz Şah'ın öldürülmesinden beş ay sonra Delhi'ye gelerek tahta geçti. Celâleddin Fîrûz Şah'ın iki oğlu ile torunu Ahmed Çap'ın gözlerine mil çekildiği gibi Erkli Han'ın bütün çocukları da öldürülerek sülâlesi yok edildi.

Celâleddin Fîrûz Şah sönük bir hükümdar olmakla beraber insanî meziyetleri yüksek, faziletli ve dindar bir kimse idi. Putperest Hindûlar'ın ve Moğollar'ın amansız düşmanı olan Fîrûz Şah, bütün hareketlerinde İslâmî hükümlerin dışına çıkmamaya dikkat etmiştir. Kendisine daima Gaznelî Mahmud ile Büyük Selçuklu Hükümdarı Sencer'i örnek alırdı. Şiir ve edebiyata yakın ilgi duyan Fîrûz Şah tarihe de meraklı idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Berenî, *Târîh-i Fîrûz Şâh* (nşr. Abdürreşîd), Aligarh 1957; Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *Miftâhu'l-fütûh* (nşr. Abdürreşîd), Aligarh 1954; Fîrîşte, *Târîh* (nşr. J. Briggs), Bombay 1831; Bedâüni, *Muntakhabu't-Tawârikh* (trc. G. S. A. Ranking), Delhi 1986, I, 230-272; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havââtir*, I, 149-150; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 301-305; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 231; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultans of Delhi*, New Delhi 1974, s. 83-85; Abdülmün'im en-Nemr, *Târîhu'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1981, s. 155-156; A. B. M. Habibullah, "Jalaluddin Khalci", *CHIn*, V, 311-325; Muhammad Baqir, *Lahore: Past and Present*, Delhi 1985, s. 81-83; M. Fuad Köprülü, "Alâeddin Halacî", *İA*, I, 279-281; a.mlf., "Fîrûz Şah Halacî", *a.e.*, IV, 660-666; P. Hardy, "Dihli Sultanate", *EI*² (İng.), II, 268, 273 vd.; N. H. Zaidî, "Alâ' - al-Dîn Kâlji", *EIr*, I, 779.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

FİRÜZ ŞAH TUĞLUK

(فیروز شاه تغلق)

(ö. 790/1388)

Tuğluklu hükümdarı
(1351-1388).

707'de (1307) doğdu. Asıl adı Kemâleddin olup babası Karavna (Karauna) Türkleri'nden Sipehsâlâr Melik Receb, annesi Bhatti kabilesi reislerinden birinin kızı Nâile'dir. Fîrûz Şah, amcası Sultan Gıyâ-

seddin Tuğluk ve amcasının oğlu II. Muhammed tarafından yetiştirilmiş ve devletin üst mevkillerinde görev almıştı. II. Muhammed çıktığı bir sefer sırasında Sind'deki Tatta (Thatta) civarında ansızın ölünce (20 Mart 1351) yerine geçecek çocuğu olmadığından Fîrûz Şah Tuğluk ulema ve devlet büyüklerinin kararı ile Tuğluklu tahtına oturdu (24 Mart 1351). Ancak bu sırada Delhi'de bulunan vezir Hâce-i Cihân Ahmed Ayaz, Muhammed Tuğluk'un oğlu olduğu iddia edilen bir çocuğu tahta çıkardı. Fîrûz Şah Delhi'ye yaklaşıncı Ahmed Ayaz yeni sultandan kendisini affetmesini istedi, fakat sultanın adamları Ayaz'ın cezalandırılmasında ısrar ederek onu öldürttüler.

es-Sultânü'l-a'zam Ebû'l-Muzaffer Kemâleddin Fîrûz Şah es-Sultânî sakin bir insan olmasına rağmen hâkimiyet sahalarını genişletme arzusunda idi. Bu gaye ile II. Muhammed'in vefatı üzerine elden çıkan eyaletlerden Bengal'e 1353-1354 ve 1359-1360'ta iki sefer düzenledi. Fakat bunlardan kesin bir sonuç alınamadı. Daha sonra Nagarkot-Kangra (1363) ve Tatta (1366-1367) seferlerinde başarılı olarak buralarda üstünlüğünü kabul ettirdi. Askerî alanda parlak bir başarısı görülmeyen Fîrûz Şah Tuğluk uzun süren saltanatında devamlı barış ve istikrar arayışında olmuştur. Son derece samimi ve muhafazakâr bir müslüman olan Fîrûz Şah, devletin malî işlerini ve vergi usulünü şeriata göre yeniden tanzim ettirerek şer'î olmayan yirmi sekiz çeşit vergiyi kaldırdı. Brahmanlar'a cizye koydurttu, ihtidâyî teşvik için de yeni müslüman olanların vergi yükünü hafifletti. Tarımda serbest bir politika takip edildi ve köylülere karşı müsamahalı davranıldı. Bu arada verimliliğin artırılması için sulama kanalları ve kuyuları açıldı. Böylece kısa zamanda tahıl ve diğer zirai ürünlerde verim artmış ve halkın refah seviyesi yükselmiştir.

Fîrûz Şah'ın yumuşak yönetimi devletin tebaası ile olan ilişkilerinde de kendini hissettirmiştir. Ceza kanunları hafifletilmiş, devlet müesseseleri halkın ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek bir duruma getirilmiştir. Suçlulara işkence edilmesi yasaklanmış, memurların halka iyi davranmaları emredilmiş, adalet sistemi hızlı ve kolay işler hale getirilmiş, kurulan birçok hayır müessesesi ile hastaların, işsizlerin ve fakirlerin sıkıntıları hafifletilmeye çalışılmıştır. Fîrûz Şah fakir kızların çeyiz masraflarını karşılamak üzere Dîvân-ı Hay-